

Anmeldelser.

Sydslesvig gennem Tiderne.

Redaktion: **Morten Kamphøener.**

(Fonnesbergs forlag.)

Dette stort tænkte og smukt gennemførte værk, 1484 sider på 30×24 cm er udkommet i 31 hefter, og der er hverken sparet på klicheer eller papir. En rad af kolorerede helsidesbilleder af **G u t t o r m P e t e r s e n** virker med sin mangel på detailtegning og sine skarpe farvemodsætninger mærkelig umotiveret i en bog, hvis hovedværd ellers ligger i fylde af kritisk og detaljeret fortalte kendsgerninger.

Også en del af de talrige billeder i teksten virker kedeligt. Papiret har ikke været egnet for dem, og heller ikke udvalget af det yderst righoldige billedmateriale har altid været lige heldigt. Hvad skal man f. eks. med et uklart billede af **Johannes Ewald**, som ikke har anden tilknytning til Sydslesvigs historie, end at han har gået i domskolen i Slesvig?

Den slags ting er synd for værket, som ellers fremtræder så stateligt og værdigt, at det er en fryd for øjet.

Redaktør **Kamphøener** har haft evne og lykke til at knytte medarbejdere til bogen, som for de flestes vedkommende netop er de bedste og kundskabsrigeste på de områder, de skriver om, og han har således i „Sydslesvig gennem Tiderne“ skabt en bog af stor og blivende værdi. Præsident **Holger Andersen** siger i et forord, at det er „et prisværdigt Initiativ, der er taget af **Fonnesbergs Forlag**, at udsende en virkelig Haandbog, der indgaaende belyser Sydslesvigs Land og Folk gennem Tiderne helt op til vore Dage og kan danne et virkeligt Grundlag for et nøjere Studium af de Spørgsmaal, der er af saa stor Betydning for den danske Nationalitets Fremtid.“ Kan-ske er der sagt lidt for meget med „en virkelig Haandbog“, man vil af og til have lyst til at slå op i **Trap fra 1861** ved siden af **Kamphøeners** store „Sydslesvig gennem Tiderne“, og man tænker stundom, om ikke der ved siden af en ny udgave af det nordslesvigske stof i **H. V. Clausens** „Sønderjylland“ snart burde fremskaffes en virkelig rejsehåndbog for Sydslesvig med brug og stærk udvidelse af, hvad **Clausen** giver i sin bog.

Det første afsnit „Sydslesvigs Oldtid“ af **P. V. Glob** omfatter 28, ret svært læselige sider. Dels kræver det væsentlige

forkundskaber for helt at forstås, dels er det sprogligt vistnok bogens svageste. Naturligvis ved professor Glob, hvad der i dag kan siges ud fra geologiske og arkæologiske undersøgelser; men selve emnet volder, at fremstillingen spækkes med mange „vel“, „maaske“ og „sandsynligvis“. Forfatteren hævder dog uden indskrænkning: „Sydslesvi viser saaledes i denne Periode kun ubetydeligt mere Tilknytning til Nørrejylland end Holsten; men for baade Slesvig og Holsten gælder det, at begge Omraader, trods lokale Forskelligheder, klart bærer nordisk Kulturpræg“.

Så følger „Vikingetiden“ af Roar Skovmand, hvis fremstillingsevne „Sønderjydske årbøger“s læsere har mødt i hans afhandling om „Udgravningerne i Hedeby“ i årgang 1935. Naturligvis har han mere at fortælle om dette emne i dag; udgravningerne er fortsatte og vil kunne fortsættes længe og stadigt øge vor viden. „En af Udgraverne blev for en Del Aar siden spurgt, hvornaar man kunde vente Undersøgelserne tilendebragt. Han svarede, at hvis man fortsatte med samme Styrke (ca. 20 Mand), samme Tempo (4—5 Maaneder hver Sommer) og samme Grundighed, vilde der formodentlig gaa 4—500 Aar, inden man blev færdig.“ Imidlertid har dr. Skovmand dog allerede nu så meget at fortælle om, hvad der er fundet, at fortællingen derom naturligt bliver hovedstykket i afhandlingen.

Også her er der endnu plads for mange gisninger. Det bliver langt mindre tilfældet i bogens fire følgende afsnit: „Holstenerne vinder frem (1100—1544)“ af Johan Hvidtfeldt, „Slesvig delt (1544—1721)“ af Johanne Skovgaard, „Sydslesvig 1721—1848“ af Troels Fink og „Treaarskrigen og det danske Styre“ af Holger Hjelholt. Det er skolede og meget vidende danske historikere, selv om deres fremstillingsevne er vidt forskellig. Man kan hos en af dem møde en sætning, der er som taget ud af en af Ingemanns romaner: „Hans høje Byrd havde fyldt hans Sind med umættelig Ærgerighed og Stolthed“; men taget som helhed er det et redeligt billede, der gives læseren af tre fjerdedels tusinde år i Sydslesvigs udvikling. Der er alligevel enkeltheder, man savner. Således er den store stormflod i 1634 slet ikke omtalt. Den har dog utvivlsomt været mere afgørende for hele det vestlige Sydslesvig end alle de dynastiske modsætninger, Johanne Skovgaard fortæller vidt og bredt om.*) Naturligvis er det en inter-

*) Forfatterinden er ellers ikke ræd for at tage ting med, som kun har såre lidt med Sydslesvig at gøre, f. eks. omtale af nordslesvigerne Peder Wandal og Niels Heldvad.

essant side af Sydslesvigs historie; men det bør ikke overskygge, hvad der ellers hændte. Ogsaa Finks ellers så fortrinlige lille afhandling (godt 30 tryksider) kunne man under hensyn til hele værkets omfang godt have ønsket udstyret med nogle flere enkeltheder.

Førstepræsten i Flensborg H. F. P e t e r s e n har haft den brydsomme opgave at skrive om årene fra 1864—1920, kanske den aller vanskeligste af de opgaver, der har været stillet bogens forfattere. Det er blevet en udelukkende national-politisk skildring. Typisk er det, at der fra denne tid er over 3 sider om familien Lassen i Strukstrup, hvis nationale betydning næppe mærkedes stort udenfor den nærmeste egn før efter første verdenskrig.

Af tyske kulturpersoner fra dette tidsrum nævnes kun meget få, og man får slet ikke indtryk af, at der er foregået noget i Sydslesvig udenfor de dansksindedes lille samfund.

Der har ikke været ret megen mulighed for at ty til tyske arkiver, hvor megen flid og umage pastor Petersen end kan have vist, så var resultatet på forhånd givet: Afhandlingen burde ikke have heddet „Sydslesvig“, men „Danske i Sydslesvig“.

T a g e J e s s e n afslutter første bind med en stor artikel „Mellem to Verdenskrige“; men han er så forsigtig, at han i en mindre overskrift indskrænker emnet til „Træk af den national-politiske udvikling i Sydslesvig fra 1920—1939“, så her gives der straks afkald på at skrive Sydslesvigs historie i denne tid. Den ville vel heller næppe kunne skrives uvildigt endnu. Jessens meget flittige afhandling er blevet en ophobning af enkelte træk, ikke nogen gennemarbejdet historisk fremstilling. Der er taget for meget med, vraget for lidt af emnets fylde, man savner oversyn, men får i stedet en mængde kendsgerninger, udmærket emne for den, der en gang skal skrive og sammenfatte danskhedens historie syd for grænsen i og op imod vor tid.

Andet bind har fællestitlen: „Sprog og Folk“. Det indledes med en afhandling af „K a r l N. B o c k om „Sprogforholdene i Sydslesvig“, som alt, hvad han skriver, solidt opbygget på egne studier. Det samme kan siges om K r i s t i a n H a l d s „Stednavne i Sydslesvig“. K n u d O l r i k skildrer landet „Mellem Skelbæk og Eider“, og så følger H. F. P e t e r s e n med „Det kirkelige Liv i Sydslesvig gennem 1100 Aar“. Det fylder 103 sider, hvoraf de 41 er optaget af biskop Boesens visitationsberetninger mellem 1854 og 1862, overordentlig interessante beretninger, men alligevel i dag kun ræmne til en historisk fremstilling af landsdelens kirkeliv. T h. M a d s e n skriver om „Skolen i Sydslesvig“, L. P. C h r i s t e n s e n om „Det folkelige

Arbejde“, og så følger afdøde C l a u s E s k i l d s e n med „Sydslesvigs Folkeejendommelighed“, i hovedsagen et frisk og fornøjeligt fortalt uddrag af hans grænselære, og J o h s. O l d s e n slutter bindet med en snes sider om Frisland.

Tredje bind hedder „Aanden og Haandens virke. H a n s P e t e r J a c o b s e n fortæller om „Handel, Haandværk og Industri“. Han går ikke længere tilbage end til første verdenskrig og klarer hele dette omfattende emne på en god halv snes sider. J ø r g e n P a u l s e n giver et grundigt og værdifuldt rids af „Kunsten i Sydslesvig“, et af de afsnit, man med glæde vil vende tilbage til; O t t o A s m u s T h o m s e n skriver 13 sider om „Litteraturen i Sydslesvig“, mest om nordslesvigeren Karsten Thomsen og om Theodor Storm, afgjort et af værkets svageste partier. J. N. J e n s e n s afhandling hedder „Arbejdet under skiftende forhold“, god journalistik, men ikke meget mere. 4 levnedstegninger læses med glæde: K n u d F a b r i c i u s: Chr. Paulsen, H a n s L u n d: Gustav Johannsen, A. S v e n s s o n: Jens Jessen, og J. B o g e n s e e: Ernst Christiansen. Især skildringen af redaktør Jessen er en henrivende lille afhandling, måske lidt for journalistisk præget for dette værk, men af blivende værdi. J. Bogensee giver videre en rad af „Sydslesvigske Biografier“, og V i l h. l a C o u r og N i e l s P e t e r s e n skriver i fællig 110 sider om „Sydslesvig i Krigens og Forventningens Tegn. 1939—1949“, sagligt og uden bitterhed, men ikke helt uden agitation.

Det hele værk afsluttes med en udmærket litteraturfortegnelse af J a k o b P e t e r s e n, person- og stedregister ved A a g e B o n d e og aftryk af en rad aktstykker i tiden fra 1945 til 1949.

Det er lykkedes redaktør Kamphøener og hans medarbejdere at skabe et værk, der især som kildeskrift på mange områder, vil kunne hjælpe til at udbrede forståelse af, hvorledes udviklingen er foregået i Sydslesvig. Det har sine svage sider, men det byder på megen og god kundskab i tiltalende form.

H. L a u s t e n - T h o m s e n.

Hejselbjerg Paulsen:

Slesvigs delte bispedømme.

(Samlerens forlag 1949). 375 s.

„Slesvigs delte bispedømme“ er titlen på et under redaktion af pastor Hejselbjerg Paulsen i Fjelstrup udgivet „Festskrift

ved Slesvig Bispedømmes 1000 Aars Jubilæum 1948". Man ikke de fleste skal spekulere en hel del, inden de bliver klar over, hvad denne mærkelige titel betyder, og finder ud af, hvilket bispedømme, der egentlig er tale om. Jeg vil endda tro, at det går mange, som det er gået mig, at de tilsidst giver op og indrømmer, at de ikke helt forstår meningen og i stedet tager fat på selve værket.

Blader man bogen igennem, inden man begynder på læsningen, glæder man sig over det smukke udstyr. Trykket er pænere end i de fleste bøger, og den tekniske gengivelse af illustrationer ligger absolut over gennemsnittet. Den rent videnskabelig interesserede giver sig måske også straks i lag med noter og kildehenvisninger. De fortæller altid den indviede en del om, hvordan bogen er blevet til, om arbejdet i forskerens værksted, om det er ædelt metal, han har arbejdet i. Her får læseren endnu lidt at ærgre sig over. Til det første afsnit er noteapparatet i forbilledlig orden, og man får indtryk af, at i det værksted, har der været arbejdet. Det samme gælder noterne til afsnit to, der er skevet af redaktøren, men man forstår bare ikke, hvorfor notesystemet i de to afhandlinger er forskelligt, i den ene er der brugt notetegn, mens noterne i det andet er samlet side for side på samme måde som i den store Sønderjyllands Historie. Også i afsnit 3 og 4 er der anvendt notetegn, men noterne er langt fra fuldstændige. Til afsnit 5 mangler alle kilde- og litteraturhenvisninger. Man spørger sig selv, om redaktøren overhovedet ikke har givet forfatterne anvisninger på, hvorledes noteapparatet skulle være.

Hvad handler „Slesvigs delte Bispedømme“ da om? I et forord af biskop Noach hedder det: „De følgende blade fortæller i Tusindaaret for Oprettelsen af Slesvig Bispesæde ikke hele den tusindaarige Historie, men vil med større og mindre Afhandlinger bidrage til at kaste lys over væsentlige Tidsafsnit og Karaktertræk i det delte Bispedømmes omskiftelige og begivenhedsrige tilværelser“. Ialt er der fem sådanne afhandlinger i bogen. Først fortæller arkivar frøken Skovgaard om Slesvig bispedømme 948—1791, redaktøren beretter i et afsnit „Fra Skolebænk til Prædikestol“ om præsternes afstamning, uddannelse, valg, eksamen og om kirkesproget. Pastor H. J. Jensen er forfatter til et kapitel, der lidt pretentiøst hedder „Studier over Haderslev Marie Kirke 1247—1527“, mens pastor Malling behandler Sønderjyllands salmehistorie, og pastor H. F. Petersen i Flensborg skildrer Ulrich Sechmann Boesens liv.

Denne disposition for værket kan nok siges at virke noget tilfældig. Først og fremmest undrer man sig over, at skildringen af den almindelige historie slutter i 1791 med Struensees død. Årtierne derefter blev jo skæbnesvangre for den nationale udvikling i Sønderjylland, og generalsuperintendent Adler var en skikkelse, der ragede så højt op i den lange række af biskopper på Slesvig bispestol, at det synes ganske mærkeligt, at hans tidsperiode ikke er bleven behandlet. Eller burde der ikke have været en indgående skildring af Kaftan, måske den betydeligste af alle stiftets biskopper gennem århundrederne? Hvorfor har man i stedet for at føre skildringen op til 1920 valgt at behandle så tilfældige emner som salmehistorien, Marie kirkes ældre historie (det har vel noget med det delte at gøre) og U. S. Boesen, stiftets danske biskop fra 1854—1864? Ja, havde det så endda været emner af central betydning, problemer hvorom vor viden hidtil var ringe. Men H. F. Petersen har tidligere i en udførligere artikel i Sdj. Årbøger behandlet U. S. Boesen, der iøvrigt ikke var så betydelig en mand, at der er nogen grund til at skrive to afhandlinger af omtrent samme indhold om ham. Man kan heller ikke rigtig indse, hvorfor forfatteren bruger seks sider til at gengive en del visitatsberetninger, indsendt af U. S. Boesen, når han kort tid i forvejen har udgivet de samme beretninger i „Sydslesvig gennem Tiderne“. Artiklen om Marie kirken bygger i det væsentligste på to tyske værker, nemlig Güttels bog: Die Marienkirche zu Hadersleben og Harms store værk om domkapitlet i Slesvig. Hvorfor skal der iøvrigt i denne artikel gives en meget udførlig redegørelse for Slesvig kapitlets forhold? Den hører naturligere sammen med den almindelige skildring af stiftets historie. Iøvrigt mærker man nu og da en historisk usikkerhed i dette afsnit. Det er ikke helt rigtigt, naar der side 255 står: „Ogsaa i Haderslev var Kirkens Funktion som Sognekirke temmelig underordnet“. Henviisningen til St. Severins kirke i Gl. Haderslev sogn er helt ved siden af, thi dette sogn havde intet med byen Haderslev at gøre. I virkeligheden var der ikke andre sognekirker i Haderslev end Marie kirken. S. 252 hedder det, at kongen eller hertugen af Holsten i senmiddelalderen besatte en del af prælaterne. Nej, selvfølgelig ikke, det gjorde hertugen af Slesvig, hvad enten denne nu tillige var dansk konge eller hertug (greve) af Holsten. At oversætte capitaneus Stake ved kaptajn Stake lyder med et mildt ord mærkeligt. Ejendommeligt er dog afhandlingens sidste sætninger, hvor det hedder, at kollegiatet i Haderslev „blev det Arnested i Kongeriget, hvorfra de lutherske Tanker kunde udbredes til det danske Folk“.

Også til pastor Mallings afsnit „Af Sønderjyllands Salme-historie“ foreligger der en hel del forarbejder både på dansk og tysk. Men det har dog sin værdi ved at være den første samlede oversigt over, hvilke salmebøger, der har været brugt i Sønderjylland. Man kan dog godt have ønsket, at forfatteren mere indgående havde behandlet spørgsmaalet om salmesangen i menighederne. Bøgerne er jo nu engang ikke alt i denne verden. Afhandlingen er iøvrigt velskrevet, og man mærker, at forfatteren har et indgående kendskab til emnet, selv om fremstillingen nu og da kan være ensidig, ikke mindst i den stærke fordømmelse af rationalismen. Det er rigtigt, at rationalisme og poesi sjældent har meget med hinanden at gøre, og at mange rationalistiske præster var åndløse, men derfor må man ikke glemme rationalismens store og betydelige indsats i sønderjydsk ånds- og kulturliv. Man må se historisk på den tid som på alle andre og ikke lade sig lede af en personlig antipati mod rationalismen og dens mænd.

De langt betydeligste afsnit af bogen er afgjort frøken Skovgårds og Hejselbjerg Paulsens. Frøken Skovgård har tidligere i „Sønderjyllands Historie“ og i „Sydslesvig gennem Tiderne givet indgående skildringer af større tidsrum af Sønderjyllands fortid. Man glæder sig også her over hendes ærlige og redelige forskning og hendes vilje til at gøre ret og skel. Adam Stuensee er jo en af de mest forkætrede skikkelser i sønderjydsk historie, fordi hans virke fik så skæbnesvanger betydning for det danske sprog i Sydslesvig. Det er rigtigt, men som forfatteren viser, det var ikke udelukkende hans fejl. Da han begyndte sit arbejde, havde han en klar forståelse af, at det tyske kirke- og skolesprog i de dansktalende dele af Sydslesvig var en meningsløshed. Han havde en ærlig vilje til at bøde herpå, men der var mægtigere folk end han. Ud fra sine forudsætninger måtte han da gå den anden vej og søge at få folk til at forstå det tyske, som nu engang var kirkesproget.

Hejselbjerg Paulsens afsnit behandler en række problemer, der må siges at være af central betydning for forståelsen af den kirkelige udvikling i Sønderjylland, og det er naturligt at tage den op til behandling i et værk som dette. Hejselbjerg Paulsen forstår at bruge en pen, han kan skildre fortidens liv og mennesker, så læseren fængsles og holdes fast. Og han er ikke blot en dygtig skribent, men også en habil historiker, der kender det historiske kildemateriale i biblioteker og arkiver. Det er meget hidtil ukendt stof, han bringer frem, og vi

skylder ham tak for mange nye oplysninger, ikke mindst om kirkesproget i Sydslesvig.¹⁾

Og dog er det et spørgsmaal, om materialet altid er udnyttet helt til bunds. Hejselbjerg Paulsens samler en mængde smaa oplysninger her og der fra og prøver gennem dem at give et helhedsbillede. Det kan være en farlig fremgangsmåde, ikke mindst når man behandler problemer som disse, fordi man let bliver tilbøjelig til at drage for vidtgaende slutninger udfra de eksempler, man har fundet frem. Vil man tilbunds i disse spørgsmaal, vil man kunne hævde, at nu kan der ikke siges mere herom, her er den endelige sandhed, så må man samle alle de oplysninger, der findes. For at kunne sige noget sikkert om præsternes sociale afstamning eller uddannelse, må man f. eks. undersøge, hvor alle præsterne i det behandlede tidsrum har studeret, og hvilke hjem de kommer fra.. Det er et stort arbejde, men der er ingen anden vej at gå. Hejselbjerg Paulsen er ikke gået den vej, han må derfor tit bygge på et skøn, og sommetider tror jeg, han skønner forkert. Jeg vil således være tilbøjelig til at mene, at han undervurderer de kongerigske præsters betydning og overvurderer den tyske uddannelse, både på universiteter og i latinskoler. Alene af de slesvigskfødte præster i de 8 sogne var der i 1600-årene tre, der havde besøgt skolen i Roskilde, en havde gået i skole i Odense, en i Viborg og en på Herlufsholm.²⁾

„Slesvigs delte Bispedømme“ er ikke blevet bogen om Slesvig stift gennem tiderne. Man kunne have ønsket den almindelige skildring ført helt op, og man kunne have ønsket, at også andre problemer var blevet behandlet. Men den har givet os vigtige og gode bidrag til forståelse af det kirkelige og religiøse liv, der har været levet hernede igennem tiderne. Der kan rejses kritiske indvendinger mod bogens disposition og mod enkeltheder i de forskellige afhandlinger. Men derfor må man ikke glemme, at vi ikke blot har fået en smuk og sta-

¹⁾ Mærkeligt nok er der samtidig med udsendelsen af dette værk kommet en tysk afhandling, der også behandler gudstjenestesproget i Sønderjylland. Den er trykt i *Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte* (2 r. bd. 10), der nu atter er begyndt at udkomme. Forfatteren er Th. O. Achelis, der tidligere har behandlet lignende problemer. Også i denne artikel bringes en del nyt stof frem. Den er iøvrigt præget af en hos tyske forskere ikke helt almindelig forståelse af, hvor meningsløse de sønderjydske sprogforhold i ældre tid var.

²⁾ Vejle Amts Årbøger 1942, s. 42.

telig bog, men også et værk, der giver os vægtige og værdifulde bidrag til forståelse af det kirkelige og religiøse liv, der igennem århundrederne er blevet levet i den omstridte landsdel. „Slesvigs delte Bispedømme“ er trods alt en værdifuld forøgelse af den danske kirkelige litteratur.

Johan Hvidtfeldt.

J. Bjernum og Th. Ramskou:

Danmarks sydgrænse. Vikingetid og tidlig middelalder. (Munksgård, 1948).

To unge historikere J. Bjernum og Th. Ramskou har påtaget sig den krævende opgave at redegøre for problemerne omkring Danmarks sydgrænse i den ældste historiske tid. Hedeby og Danevirke er navne, som enhver dansk kender, men kun få, ja vel knap nok alle faghistorikere, er fortrolig med de mange og indviklede problemer, der er knyttet til disse to steder. Det er derfor med stor interesse, man åbner en bog, der skulle give en samlet redegørelse for hele spørgsmaalet, og gøre det muligt at få klarhed over, hvad vi ved i dag.

Når man skriver en bog som denne, kan man gå to veje. Man kan give en videnskabelig redegørelse med analyse af kilderne og en indgående drøftelse af de arkæologiske gravningsresultater, ledsaget af omfattende litteratur- og kildehenvisninger. Eller man kan give en populær oversigt, hvor der først og fremmest redegøres for forskningsresultater, idet man søger at udnytte disse til en sammenhængende, levende skildring af fortidens liv og begivenheder. I en sådan bog vil man selvsagt ikke vente at finde omfattende diskussioner af videnskabelige detailproblemer eller et omstændeligt noteapparat.

Bjernum og Ramskous bog er så afgjort lagt an på at være en populær bog, beregnet for den historiske lægmand. Her er ingen kildehenvisninger, og næsten enhver diskussion af de mange videnskabelige tvivlsspørgsmaal er udeladt, ligesom rent videnskabelige fagudtryk i almindelighed er undgået. Men dermed være jo ikke sagt, at det er bleven en god populær bog om Hedeby-Danevirke. Af den populærvidenskabelige fortæller må man forlange, at hans fremstilling skal være klar og let forståelig, og at fortiden skal træde frem for os plastisk og levende. De centrale problemer må belyses indgående, de underordnede forbigås eller omtales kort. Men i Bjernum og

Ramskous bog bliver disse krav ikke tilfredsstillt. Dispositionen af stoffet er underlig ujævn. Visse forhold får en indgående behandling, f. eks. Hedeby-beskrivelsen eller festen i Ingelsheim. Andre vigtige spørgsmål behandles kort og ganske utilfredsstillende som f. eks. svenskevældet, måske et af denne tids mest omdiskuterede videnkabelige problemer. Stednavnenes vidnesbyrd herom omtales overhovedet ikke. Og de sproglige forhold (accenterne), som Erik Kroman har gjort opmærksom på i sin disputats Musikalsk Akcent i Dansk, er slet ikke berørt.

En væsentlig indvending er det også, at den sproglige opbygning af bogen er utilfredsstillende. Der må i et sådant arbejde være en vis dramatisk spænding, redegørelsen må lægges således an, at læseren lidt efter lidt føres hen mod løsningen. Når han når frem til den, skal fortiden stå lyslevende for ham. Interessen bliver på den måde holdt fangen. Men denne bog fænger ikke. Der er ingen indre spænding i selve fremstillingen, sproget mangler liv og farve, til tider kan det virke næsten plat i forfatterens noget krampagtige forsøg på at være populær, som når de skriver: „Derimod er det indførte Lerkar, der er dateret andre Steder fra, der kan sige os noget herom, og dermed slår vi to Fluer med eet Smæk“ (s. 59), eller en skildring af festen i Ingelheim: „Bagefter en straalende Middag, og tilsidst en rask Jagt for at bevare den slanke Linie“. Det er absolut dårlig populær stil. Eller hvad siger man til følgende: „Der flyver af Sted med en Fart som Vinden, der suser i Håret“. Den unge forsker må have så stridt et hår, at en ældre, mindre hårfager, anmelder kan blive helt misundelig.

Nu skal det indrømmes, at selv i en populær bog er det ikke sprog og disposition, der er det afgørende, selv om de er af stor betydning. Den saglige fremstilling er og bliver det vigtigste. Det er den, der afgør, om det er en god eller en dårlig bog. Og her må det siges, at man for ofte træffer på upræcise eller forkerte oplysninger. S. 15 hedder det om Ejderen „Den Grænse, der i 1000 Aar skulle skille mellem Daner, Tyskere og Slaver“. Det er jo indlysende forkert. Det samme problem berøres i bogens sidste linier, hvor det hedder: „Landet mellem Ejderen og Danevirke, der tidligere havde ligget uudnyttet, blev nu bebygget af tyske. Folket føler ingen Grænse. Langsomt men sikkert trænger Tyskheden frem. Heller ikke Kongerne følte mere nogen Grænse.“ Fremstillingen er her for det første uklar, næsten uforståelig. Den er i modstrid med den anførte udtalelse s. 15, og den er historisk

ukorrekt, ja, næsten hver eneste sætning, undtagen den om tyskerne langsomme fremtrængen, er saglig forkert.

Men er så de store afgørende problemer i denne tids historie rigtigt fremstillet? Det er vanskeligt at afgøre, fordi vi netop på disse punkter ikke med absolut sikkerhed kan afgøre, hvad der virkelig er sket. De resultater, man kommer til på grundlag af de meget knappe udtalelser i de litterære kilder og de store, men langtfra afsluttede, arkæologiske undersøgelser, er altfor usikre. Eller som Jankuhn har sagt det i sit store værk: „Die Wehranlagen der Wikingerzeit zwischen Schlei und Trene (1937)“. Det drejer sig om et tydningsforsøg, om en ny arbejdshypotese, som opstilles ved begyndelsen af det nye arbejde, og dens rigtighed eller fejl kan først fastslås ved nye undersøgelser“ (s. 309).

Forskernes — og det vil især sige de tyske arkæologers — hypoteser fremstilles, som om det var sikker viden. Bogen skal være populær, al videnskabelig drøftelse er derfor banlyst. Synspunktet kan i mange tilfælde være rigtigt. Men her hvor der er tale om en redegørelse for et stort sammenhængende problem, er det så afgjort galt. Usikkerheden er al for stor.

Det er ikke i en kort anmeldelse muligt at komme ind på de mange forskellige spørgsmål, som burde have været drøftet igennem. Der vil dog være grund til at se lidt nærmere på et par enkelte afgørende problemer. Under 808 beretter de frankiske annaler, at kong Godfred ødelagde handelsbyen (emporium) Reric og bragte dens handelsfolk bort. Derefter kom han med sin hær til Sliesthorp. Fire år før omtales samme steds en by af samme navn, hvortil Godfred kom med sin flåde og sit riges hele rytteri. Almindeligvis fortolker man disse oplysninger på den måde, at Reric folkene blev overflyttet til Sliesthorp, der identificeres med Slesvig, som igen skulle være den samme by som Hedeby. Er dette rigtigt, har Slesvig-Hedeby altså eksisteret i 804. Hermed er vi midt inde i vanskelighederne. Gravningerne i Danevirke har sandsynliggjort, at hovedvolden fra øst for Hollingsted til Gottorp enge er blevet til i et stræk, idet anlægget er af samme karakter øst og vest for Kurborg, hvor der er et knæk på volden, der ikke længere går øst-vest, men får retningen sydvest-nordøst. Er det denne vold, det egentlige Danevirke, eller er det Kovirke der går fra Selk Nord til Kurborg, der er ældst? Bjernum og Ramskou mener ligesom Jankuhn, at Kovirke er den ældste af voldene og er anlagt af Godfred, og en af begrundelserne for denne antagelse synes at være, at Hedeby, der uden videre identificeres med Sliesthorp, må formodes at skulle have været beskyttet af

det voldanlæg, som vi fra de frankiske annalers oplysninger ved, at Godfred har bygget. Men fra anden side, sidst af Roar Skovmand¹⁾, er det stik modsatte bleven hævdet. Han anser Danevirke for at være ældst. Den passer til beskrivelsen af Godfreds vold og synes at være en forudsætning for Kovirke, der støtter sin ene flanke dertil. Han er derfor ligesom de ældre danske forskere tilbøjelige til at mene, at Sliesthorp ikke er identisk med Hedeby, og at der formodentlig har været to handelsbyer ved Slesvig, af hvilken Hedeby er den yngre, anlagt efter 808, og efter at Godfreds vold, Danevirke, var blevet til. Da Hedeby blev en handelsby af stor betydning, byggede man Kovirke, senere igen den såkaldte forbindelsesvold.

Som det vil ses, er Bjernum og Ramskou på afgørende punkter uenige med den danske forsker, der sidst har beskæftiget sig med problemet. Hermed være ikke sagt, at de har uret. Intet menneske vil i øjeblikket med sikkerhed kunne afgøre spørgsmålet. Kun nye gravninger vil gøre det muligt at nå til sikkerhed.

Det forekommer mig iøvrigt, at der er svagheder ved begge tolkninger. Skovmand siger, at Hedeby ikke har eksisteret i 804. Han vil ikke identificere Sliesthorp med Slesvig. At navnene Slesvig og Hedeby begge bruges om byen bag halv-kredsvolden, kan der ikke være tvivl om, da det i en af kilderne fra 900-årene, Ethelwerthes krønike, hedder, at byen „på det tyske sprog kaldes Sleswic, men hos danskerne Haithaby“, ligesom der hos Adam af Bremen og hos Roger af Wendower er tale om byen Slesvig, „som nu kaldes Haitheby“. Det sidste led i navnet Slesvig er formodentlig det samme som endelsen i byen som Bardowik, Brunswik m. fl. og er antagelig et lån fra latin: vicus - by, købstad²⁾. Men thorp, der er det samme ord som tysk Dorf, betyder også by, landsby. Det er nærliggende at tænke sig, at byen først har været kaldt Sliesthorp, senere Sliesvik og Hedeby. Der må vægtige grunde til at forkaste identiteten.

Udgravningerne i Hedeby har vel ikke givet det absolutte arkæologiske bevis for, at byen har eksisteret i 804, men fundene synes dog at tyde på, at den har været til i de første årtier af 800-årene. Det kan altsaa ikke afkræfte, men heller ikke med fuld sikkerhed bekræfte formodningen. Så er der

¹⁾ Festskrift til Erik Arup (1946) s. 39 f., Sydslesvig gennem tiderne I (1946) s. 105.

¹⁾ Otto Scheel og Peter Paulsen: Quellen zur Frage Schleswig-Haithabu (1930), s. 94, 105, 129 og 131.

²⁾ Sdj. årbøger, 1944, s. 10f.

voldenes linieføring tilbage. Skovmand mener på grundlag af det arkæologiske materiale, at Danevirke må være den ældste, og vil derfor ikke anerkende, at Hedeby har eksisteret 809 fordi volden går nordom. Jankuhn⁸⁾ anser Kovirke for ældst, fordi den beskytter Hedeby, der allerede var til i 804. For en ikke-arkæolog er det ikke let at afgøre det arkæologiske materiales beviskraft. Men en almindelig betragtning, både af de historiske kilders efterretninger og udgravningernes resultater, synes dog at vise, at vi intet bestemt kan sige om det nøjagtige tidspunkt for Godfred-voldens bygning eller om Hedeby's eventuelle størrelse og betydning, da volden blev til. Det er rigtigt, at bygningen af voldene omtales under 809 i forbindelse med overflytningen af Reric-folkene til Sliesthorp, Men kan det ikke være en vilkårlig placering af annalisten? Kan volden ikke ligeså godt være bygget nogle år før? Mon man ikke tør sige, at efterretningerne er så usikre, at det er ærligst at indrømme, at vi intet ved om Hedeby's stilling, da volden blev bygget. Måske har den kun været en landsby, et torp, uden handelsmæssig betydning. Men er det således, kan vi heller ikke drage nogen slutning fra voldenes linieføring til deres indbyrdes alder, ligesom vi heller ikke på det grundlag kan afgøre, om der har været een eller to slibyer.

Man må hilse det initiativ, Bjernum og Ramskou har taget, og man må anerkende den arbejdsiver, hvormed de er gået i gang med opgaven, selv om det ikke kan nægtes, at forventningerne ikke er blevet indfriet. Spørgsmålet Hedeby-Slesvig-Danevirke er af så afgørende betydning for dansk videnskab, at man måtte ønske, at førende danske arkæologer og historikere ville påtage sig den opgave at give os en videnskabelig forsvarlig redegørelse for hele problemet. I nyere tid var det de danske videnskabsmænd Sophus Müller og Neergaard, der for første gang foretog en videnskabelig dybtgående undersøgelse af spørgsmaalet. Som naturligt er, blev det tyskerne, der udførte de store gravninger, som var nødvendige for at komme videre. Det bliver vel også dem, der kommer til at fortsætte arbejdet, men alligevel vil det være naturligt, om danske fagfolk også beskæftigede sig indgående med Hedeby-Danevirke problemet.

Johan Hvidtfeldt.

⁸⁾ anførte værk s. 318 f.

Flensborgeren, Professor Christian Paulsens Dagbøger.

udgivet af Knud Fabricius og Johs. Lomholt-Thomsen.

Gyldendal 1946.

Christian Paulsen mindes i Danmarks historie først og fremmest som den „første sønderjyde“, den første slesviger, der trods tysk uddannelse blev sig sin danskhed bevidst og tog et arbejde op baade for at skaffe dansk sprog en rimelig plads i det gamle danske hertugdømme og for Slesvigs nøje tilknytning til Danmark.

Hans dagbøger, der spænder fra 1809 til 1854, er blevet udgivet af professor Knud Fabricius og adjunkt Johs. Lomholt-Thomsen. Et lille indtryk af dagbøgernes værdifulde indhold har man faaet gennem den brug, professor Fabricius har gjort af dem til sin fremstilling i bd. 4 af „Sønderjyllands Historie fremstillet for det danske folk“. Det, der gør stærkest indtryk ved læsningen, er dog ikke de mange forskellige træk, der oplyser den almindelige historie, men først og fremmest det personlige billede, man får af Christian Paulsen. Dagbogen har været Christian Paulsens fortrolige. Han har ikke gjort notater dag for dag, men med mellemrum har han optegnet, hvad han mente var af betydning til forstaaelse af hans personlige og menneskelige udvikling. Dagbøgerne har ikke været beregnet til offentliggørelse; og enkelte steder har udgiverne derfor udeladt eet og andet, der var af for privat karakter. Sjældent har man faaet et saa umiddelbart og tidstypisk billede af en harmonisk personlighed i medgang og modgang.

Mest fængslende er det at følge hans kærlighed til rektordatteren fra Roskilde, Thora Bloch. Først blev han skuffet; mandigt kæmpede han for at komme igennem sin sorg; siden vandt han Thora og levede med hende nogle lykkelige ægteskabsaar i Kiel, hvor han var juridisk professor 1826—48, indtil hun i en alt for ung alder blev revet fra ham.

Forud for dette centrale afsnit i dagbøgerne findes en meget levende skildring af en rejse gennem de danske øer i 1820. Den unge tysk-uddannede slesviger var begejstret for dansk natur og danske historiske minder, og aflægger de smukkeste vidnesbyrd om de varme følelser, han nærer for sit danske fædreland.

Christian Paulsens optegnelser fra 1830'ernes sidste aar og fra 1840'erne rummer en lang række vidnesbyrd om det natio-

nale martyrium, han maatte udholde i Kiel paa grund af sit danske sindelag, under studenternes boykott, kollegernes uvilje, og uden støtte fra den regering, hvis sag han saa varmt forfægtede.

Da Christian Paulsen engang i 1844 til sin ven pastor Ohrt i Eskriis, beklagede sin „vanskelige isolerede stilling“, trøstede vennen ham dermed, „at fremtiden ville dømme ganske anderledes end nutiden“. Og deri fik pastor Ohrt ret. Christian Paulsen var i al sin stilfærdighed en foregangsmand, en mand i pagt med fremtiden, i hvis spor mange er fulgt.

Udgiverne fortjener tak for deres initiativ og arbejde. Professor Fabricius har indledet dagbøgerne med en smuk levnedstegning af Christian Paulsen og Johs. Lomholt-Thomsen, der er en datterdattersøn af Christian Paulsen, har forsynet udgaven med et omfattende og grundigt noteapparat. I noterne henvises nu og da til bevarede breve til og fra Christian Paulsen. Det er anmelderens haab, at udgiverne maa faa tid og midler til ogsaa at besørge en udgave af de væsentligste af disse breve.

T r o e l s F i n k.

Smaa nordslesvigske biografier.

H. C. Friis: Hans Nicolajsen. En dansk jødemissionær fra forrige aarhundrede. Et livsbillede. Israelsmissionens bogfond, 1949, 40 sider. — **Dr. Carl Matthiesen: Aus meinem Leben.** Ev. Verlag, Hamburg, 1948, 157 sider. — **Svend Zachariassen: Jørgen Eriksen.** En sønderjydske præst. De danske ungdomsforeninger, Grønberg skole, 1949, 58 sider, 3 kr. — **N. A. Jensen: Præsten og forfatteren Mads Henrik Nielsen.** En ven skildret af en ven. K. Jørgensens bogtrykkeri, Kolding, 30 sider. —

Den faghistoriske forskning kan ikke undvære de smaa bi- drag, særlig af personalhistorisk art, som historisk interesserede lejlighedsforfattere yder til belysning af fortidens kulturliv. Maaske er det netop disse mere folkelige og letlæste fremstillinger, skrevne ud af et medoplevende sind, som holder den historiske sans ved lige i almenbefolkningen og giver enkelte lyst til grundigere historiske studier for at finde aarsagslinierne frem, der bærer nutidens liv paa godt og ondt. Nordslesvig, grænselandet mellem to nationale kulturer, har i det sidste aar-

hundrede haft en rigt bevæget kulturhistorie og gemmer paa værdifuldt historisk materiale, konkretiseret i betydelige menneskeskikkelser og deres indsats i tidens udvikling. Her skal omtales fire saadanne grænselandsskikkelser, som har fundet deres lejlighedsvis historiske skildring i det forløbne aar. Der gives næppe mere fængslende og lærerig læsning end et saadant møde med aandsbaarne fædres virkeligt levede menneskeliv, der ganske anderledes end underholdningslitteraturens fantasiliv afgiver et ikke bedragende spejl for nutidsmennesker. Gak til historien og bliv vis til at leve!

Den nu firsaarige sognefoged Claus Friis i Løgumgaard har tidligere offentliggjort smaa lokalhistoriske skildringer fra sin hjemegn. Hans pen løber let og hans historiske sans er levende. Denne gang er det den kirke- og missionshistorisk betydelige jødemissionær Nicolajsen, født og opvokset i Løgumkloster, vi præsenteres for. Faderen var en velstaaende kniplingshandler, men døde i sønnens femte aar. Moderen stod i livlig forbindelse med det herrnhutiske menigheds- og missionscentrum Christiansfeld, hvor sønnen i sine unge aar — efter konfirmationsforberedelsen hos den ligeledes herrnhutisksindede pastor N. Windekilde i Vilstrup, forud i Løgumkloster — fik sit missionskald. Han blev uddannet hos den kendte missionsinspektør Jænicke i Berlin og kom saa i Londoner missionssekskabets tjeneste 1826, 23 aar gammel, til Jerusalem som jødemissionær. Her ydede han sin banebrydende livsindsats til sin død i 1856 — under megen modstand, men efterhaanden paa grund af sit levende kristne kærlighedssind mødt med alsidig respekt. Som hans bauta paa Sions bjerg sammenfatter mindet: „I 23 aar en trofast vægter paa Jerusalems mure; frygtløs midt i krig, oprør og pest. En mester i hele den hebraiske og arabiske lære; grundlægger af det engelske hospital og bygmester af den protestantiske kirke; elsket i livet og savnet i døden af kristne, jøder og muhammedanere.“ Den af ham byggede Kristus-kirke med hospital og skole er stadig rammen om evangelisk menighedsliv i Jerusalem. Vi kan være stolte af denne landsmand, som er fremgaaet af den nordslesvigske fra Christiansfeld inspirerede missionsmenighed, een blandt ikke saa faa andre herfra, hvem Friis nu har givet os det fortjente og længe savnede mindeskrift om.

Den kendte nordslesvigske præst og rektor ved diakonissestiftelsen i Flensborg dr. Carl Matthiesens selvbiografi, som han naaede at faa dikteret før sin død i 1948, byder paa meget værdifuldt historisk stof til belysning af nordslesvigsk kirkeliv i de to bevægede aartier omkring aarhundredskiftet, da Nordslesvigs

Indremission stod i sin kraft. M. var selv historiker af tilbøjelighed og giver os en velskrevet og stofmættet skildring af sit liv fra barndommen af til sin kaldelse til Flensborg i 1910. Han er født i et velstaaende købmandshjem i Haderslev i 1866. Forældrene stammede fra danske kredse, faderen landmandssøn fra Tyrstrup sogn, moderen typografdatter fra København. Men under Nordslesvigs nationale vækkelse sluttede hjemmet sig til den tyske side, uden dog at tage aktiv del i det politiske liv. Des mere prægedes hjemmet af den fra Christiansfeld udgaaende kristelige vækkelse, som ogsaa aktiverede sognemenighedernes kirkelige liv. Sønnen lægger vægt paa at fremstille sin egen hjemmets tyske kulturudvikling som en naturlig foreteelse i det nationalt blandede og sprogligt tvedelte grænseland. Hans udmærkede evner bragte ham hurtigt gennem latinskolen i hjembyen og frem til de tyske universiteter i Leipzig, Erlangen og Kiel. Her fangedes han ind af den tysknationale studenterbevægelse i Bismarck-æraen og kom saa som en fuldblods repræsentant for tysk aandsliv tilbage til sin hjemstavn — som præst i Hygum (1890—93), Sønderborg (1893—1903) og Rødding (1903—10). Som sproglig og historisk skolet og interesseret akademiker fandt den unge præst hurtigt en almenmenneskelig indgangsdør ogsaa til sine dansksindstillede sogneborn. Han talte et virkeligt godt dansk (til forskel fra de fleste af hans tyskuddannede kaldsfæller). Og da saa hans barndomshjems vækkelseskristendom ogsaa fik fast rod i hans eget præstelige liv og han kom med i den i disse aar frembrydende indremissionske vækkelse under Hoptrup-præsten Tonnesens ledelse, stod han efter kun faa aars præstetid som en søgt og indflydelsesrig prædikant med hele Nordslesvig som sit virkeomraade.

Størst historisk interesse knytter der sig nu til hans fremstilling af den p. gr. af den tiltagende nationale spænding i befolkningen indtraadte splittelse i bevægelsen, hvor han kom til at staa som Tonnesens betydeligste modspiller. Han bærer i virkeligheden det største ansvar for det gennemførte brud mellem Tonnesen-fløjen, der anerkendte den nationale kamps berettigelse paa kristen grund, og de saakaldte tolv pietistiske præsters udbryderfløj, der vilde udelukke al politik fra organisationen, for dermed at tjene den tyske sag bedst. Det har voldt M. samvittighedsovervejelser helt frem mod livsafslutningen, om det iværksatte brud ogsaa havde været nødvendigt. Den præjsisk politiks gentagne katastrofer i grænselandet efter de to verdenskrige har vel med tiden ændret hans syn paa disse ting. Han tager saaledes nu bestemt afstand fra Køller-politikens fejlgreb og ligeledes fra en „naiv“ emigrant-

mentalitets blindhed for den faktiske nationale stilling i landet. Men saa kunde man ogsaa have ventet en historisk retfærdigere omtale af sekretær Kyllings danskprægede kristne ungdomsarbejde forud for bruddet og Tonnesens tolerante kurs under brydningerne. Dog spiller her vel det personlige ressentiment ind — ligesom i den negative bedømmelse af den kirkelige udvikling i Nordslesvig efter genforeningen. Historien har dog vel givet Tonnesen ret, medens M. som germanernes lærling maa finde sig i ogsaa kirkeligt at høre til den tabende part. Men et dygtig kirkearbejde har denne betydelige hjemmetyske præst øvet i sin tids Nordslesvig, og hans levende med personlige oplevelser krydrede skildring heraf vil bevare sin historiske kildeværdi.

I Zachariassens smukke og selvoplevede skildring af den dansk-nordslesvigske frimenighedspræst Jørgen Eriksens stærke personlighed og ungdommelige livsindsats i tiden op under den første verdenskrig møder vi en ædel repræsentant for den ungdom, der begejstret fulgte i fædres spor og var med til at bære sejren hjem i 1920. Vi faar historien om Sundeved frimenigheds tilblivelse med rødder tilbage i gammel christiansfelder fromhed, dens rige blomstring med kirkebygning i 1903 og Eriksens præstetid fra 1907 og saa dens noget tragiske opløsning ved genforeningen. Sjældent har vel et ungt slægtled i grænselandet været mere idealistisk grebet end dengang. Kristeligt baaret og folkeligt vaagent var det uovervindeligt i kampen. Vi forstaar da ogsaa, at E., der i 1921 blev sognepræst i Asserballe paa sin fødeø Als, kom til at yde en værdifuld sønderjydsk indsats nordpaa som næstformand i de danske ungdomsforeninger. Krigens dødsalvor havde givet ham det rette sagtmodige livsmod, der foruden himlen ogsaa skal arve jorden. Vi vil glæde os til offentliggørelsen af endnu flere af E.s rige soldaterbreve hjem til hustruen i krigens blodige aar. En tilstødende hjernesygdom gjorde desværre den ellers livsglade præsts sidste aar personligt tunge. Men da var hans gerning ogsaa gjort. Og hans tidligere konfirmand har nu sat ham et redeligt og smukt minde i den foreliggende livstegning, som det er inciterende at læse.

Sluttelig skal omtales et grundtvigsk præsteliv i Nordslesvig efter genforeningen, som turde gøre Matthiesens dom om tiden efter 1920 til skamme. Det er den flittige historiske skribent N. A. Jensen, nu emeritus i Aabenraa, som med vanlig virtuositet her har givet en skildring af sin ven fra ungdomsaarene, hvem han saa siden mødte paany i fælles dansk kirkearbejde sønden aa efter 1920. Fremstillingen synes dog kun at være

bygget over personligt erindringsstof i øjeblikket og havde sikkert vundet i perspektiv ved mere omfattende forstudier. M. H. Nielsen var vestjydsk gaardmandssøn, født 1867 i Jernved sogn, og præget af grundtvigsk kristendomsforstaaelse. Efter præsteksamen i 1893 blev han historielærer i København til 1902 og vedblev ogsaa siden at sysle med historiske arbejder, fortrinsvis af sønderjydsk indhold. En anseelig række af offentliggjorte afhandlinger findes omtalt i Jensens skildring; den sidste blev til et større grundlæggende værk i „Historisk Samfund for Sønderjylland“s skriftserie (Nr. 4, 1944, 200 sider): Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid. Efter genforeningen kom N. fra en værdsat præstegerning i Vestjylland til Skrydstrup, hvor han — trods svage legemskræfter — fik en sjælden velsignede tid til afskeden i 1934. Som levnedstegneren skriver: Han vandt hjerterne ved sin uselviske kristne mildhed. Kristus havde faaet lov at vinde skikkelse i denne Fransiscus-broder, der levede sin herres sind ind i sine medmennesker. Havde vor danske folkekirke blot mange af den slags Kristi lærlinge, da var vi vel farne, ogsaa her i grænselandets nationale brændingsbælte, hvor den dybeste aand altid vil bære sejren hjem.

Jens Holdt.

Hans Brix:

Guldhornene fra Gallehus.

Gyldendal 1949, 145 sider.

Guldhornenes sørgelige skæbne er kendt af alle, men netop det, at de ikke eksisterer mere, og at der kan være tvivl om beretningers, tegningers og gengivelsers korrekthed, har givet anledning til megen lærd og ulærd diskussion om oprindelse og tydning af figurer og indskrift.

Og nu har ogsaa den gamle litteraturprofessor Hans Brix, kastet sig ud i diskussionen og er nået til det resultat, at hornene må være af gallisk oprindelse, nærmere bestemt fra Rhinegnene, der ved oldtidens slutning var skueplads for overordentlige folkelige og kulturelle strømninger. Nyere forskere har ellers været tilbøjelige til at mene, at hornene var af nordisk oprindelse, og indskriften på det yngre horn har man almindeligvis karakteriseret som urnordisk. Sproghistorikeren professor Skautrup anfører ogsaa i sin monumentale og endnu ikke afsluttede danske sproghistorie guldhornsindskriften som eks-

empel paa urnordisk, medens professor Brix nu hævder, at indskriften er vestgermansk.

I diskussionen om hornenes anvendelse har nogle forskere hævdet, at de må have været anvendt som drikkehorn, andre at de har været anvendt som blæseinstrumenter f. eks. til jagtbrug. Brix vælger den meget salomoniske løsning, at han lader det ældre horn være et drikkehorn bestemt til kultisk brug, medens det yngre karakteriseres som et jagthorn gjort i det ældres skikkelse. Dette resultat når han bl. a. til ved en minutiøs gennemgang af figurer og tegn. Han søger at finde en mening og sammenhæng i billedrækkerne og fremsætter hypotesen, at figurerne på det ældre horn gengiver scener fra den lidet kendte galliske mytologi, og hornet skulle som nævnt selv have haft en sacral funktion. En eller anden mægtig gallisk rigmand — Brix gætter på selveste Chlodevech — har ejet det ældre horn og har ladet en kunsfærdig smed fremstille et jagthorn i det gamles lignelse. Billedrækkerne på det yngre horn har fået et indslag af romersk eller germansk mytologi, og måske kan en kristusfigur endog identificeres. Som Brix siger, skulle da det germanske, det galliske, det klassiske og det oldkristelige tale i munden på hinanden fra dets billedringe. Det er ikke nogen uinteressant tolkning, der her er givet på hornenes hemmelighedsfulde tegn, og man må nu afvente, hvad andre lærde har at sige hertil.

Også selve fundhistorien kommer forfatteren ganske kort ind på og gengiver Kirstine Svendsdatters brev til kongen, hvori hun beder om en erkendtlighed for den sjældne skat, hun har været medvirkende til er kommet i kongens varetægt.*) Herom fortæller et stedligt sagn iøvrigt, at hun skal have bedt om og fået et skørt. Brevet er dog næppe, som af Brix formodet, skrevet af den ellers plattyskskrivende tønderborgmester Hans Thomsen, men snarere af skriveren på Møgeltønder slot Laurids Hansen eller af Kirstines sognepræst. I Møgeltønder lensregnskab 1639—40 oplyser slotskriver Laurids Hansen iøvrigt, at han selv har afleveret hornet til kongen i Glückstadt. I moderniseret retskrivning lyder Laurids Hansens udgiftsbilag for rejseomkostningerne således: „Fortæret og udgiven på rejsen til Glückstadt selvanden med den guldhorn til hans majestæt. En nat udi Flensborg fortæret 20 sk, lb., givet af en vogn fra Flensborgh og til Rensborgh 9¹/₂

*) De læsere, der vil have fyldigere oplysninger om det ældre guldhorns fundhistorie, henvises til G. Milthers kritiske gennemgang af de forskellige kilder hertil i Arb. f. nord. oldkyndighed 1945.

mk. lb. Udi Dannewerch fortæret 1 mk. lb., givet af en vogn fra Rendsborgh og til Glückstadt 4 rdlr. lb. Udi Rendsborgh fortæret 1½ mk. lb., udi Itzehoe fortæret 1 mk. lb., udi Glückstadt fortæret 1½ mk. lb., givet af en vogn tilbage igen fra Glückstadt og til Rendsborgh 4 rdlr. lb., fortæret udi Høy Wedsted 1 mk. lb., fortæret udi Rensborgh 1 mk lb., givet af en vogn fra Rendsborgh og til Flensborgh 9 mk. lb., fortæret udi Dannewerch 1 mk. lb., fortæret udi Flensborg 1 mk. lb., givet af en vogn fra Flensborgh og til Møgeltønder 6½ mk. lb. Summarum beløber sig til penge 19 rdlr., 2 mk. 4 sk. Laurids Hansen m. pp.“ Det er altså slotsskriveren på Møgeltønder, som, da han er kommet hjem fra regnskabsaflægningen i København, har haft med den videre opbevaring af hornet og overrækkelsen til kongen at gøre, og ikke Ribe slotsforvalteren.

Peter Kr. Iversen.

Jubilæumsskrifter fra de senere år.

Af det væld af fest- og jubilæumsskrifter, der er udgivet i de senere år, er de betydeligste (Skamlingsbankens, Den nord-slesvigske landboforenings, mejeriforeningens, kreditforeningens og statsskolernes) tidligere udførligt omtalt og anmeldt i Sønderjydske årbøger, men også de mere lokalt prægede institutioners festskrifter, der desværre ofte trykkes i alt for begrænset oplag, fortjener at blive kendt af et større publikum. Mellem de betydeligste festskrifter fra de senere år må utvivlsomt sparekassernes henregnes. De første sparekasser oprettedes efter statsbankerotten som et led i bekæmpelsen af fattigdommen og som regel med fattigkommissionernes medlemmer som de drivende kræfter. Dette var tilfældet med den første sparekasse, der oprettedes i Slesvig 1815, og som kom til at stå som forbillede for en række af de ældste nørreslesvigske kasser, af hvilke Åbenrå (oprettet 1818) og Sønderborg (oprettet 1820) i 125-året for deres eksistens har udsendt gode og fyldige jubilæumsskrifter. I „Sparekassen for Åbenrå by og amt 1818—1943“ (178 sider) er tiden indtil 1918 behandlet af H. Hejselbjerg Paulsen, medens sparekassens nuværende direktør Axel Ølgård har skrevet afsnittet om 25-året 1918—43. Hejselbjerg Paulsen giver indledningsvis en skildring af sparekassernes almindelige historie i

Sønderjylland og fortæller derefter, inden han går over til Åbenrå sparekassens tilblivelseshistorie, om de økonomiske og sociale forhold i byen i tiden efter statsbankerotten. Også i skildringen af sparekassens senere historie er der indflettet adskilligt stof af mere almen historisk interesse, men dog ikke i samme omfang, som for den ældre tids vedkommende. I det af *Kaj Edvard Larsen* udarbejdede festskrift „Sønderborg bys sparekasse 1820—1945“ (128 sider) er der ligeledes ofret megen plads paa skildringen af sparekassernes almindelige historie og forholdene i Sønderborg by i første halvdel af sidste århundrede. Medens Åbenrå sparekasse ikke har sat sig synderlige spor i byens udvikling, har Sønderborg kassen ofte været meget aktiv ved igangsættelsen af større opgaver og foretagender i byen. Dette gælder således ved anlægget af pontonbroen 1851, ved opførelsen af et nyt fattighus i 1855, ved oprettelsen af en realskole og en højere pigeskole i 1860'erne, samt ved at støtte nye gade- og vej anlæg. Heroverfor kan Åbenrå kun vigte sig med børneasylet. 1864—84 yder Åbenrå sparekasse til filantropiske formål godt 11,000 mk., medens Sønderborg sparekasse i tiden 1866—86 har givet over 125,000 mk. til samme formål. I de vanskelige økonomiske år i 1880'erne bliver begge sparekasserne kommunale, en omdannelse, der ikke sker uden modstand fra borgerskabets side — såvel fra den dansksindede del som fra det mere moderate tyske befolkningslement, men fra nu af er ledelsen af begge sparekasser helt tyskpræget. Dette gælder i endnu højere grad ledelsen af de kredssparekasser, der i begyndelsen af det nye århundrede oprettedes i de sønderjydske kredse, og som fra tysk side var planlagt som en modvægt overfor de mange små, som regel danskledede sognesparekasser. Kort efter genforeningen slås disse kredskasser sammen med bykasserne.

Kaj Edvard Larsen har også skrevet festskriftet for Sparekassen for det sydlige Als, der er en af de mest kendte landssparekasser, og som 1946 har kunnet fejre sit 50-års jubilæum. Den oprettedes 1896 under navnet Sparekassen for Lysabild, Tandstet og Hørup sogne som erstatning for Lysabild sparekasse, der måtte gå i likvidation efter Hans Lassens bedrageri. Sparekassens statutter blev i alt væsentligt skrevet af *H. P. Hanssen*, således at tyske myndigheder kunne holdes udenfor. Trods stærkt tysk modarbejde lykkedes det snart at få kassen i god gænge, og efter genforeningen har den opadgående linie holdt sig indtil jubilæumsåret 1946, på hvilket tidspunkt indskudskapitalen androg mere end 2 millioner kroner.

Broagers lokalhistoriker *August Korse* er forfatter til

jubilæumsskriftet, der er udsendt i hundredåret for Broager spare- og lånekasses oprettelse 1845. Også A. Korse giver nogle indledende almindelige bemærkninger om forudsætningerne for sparekassernes oprettelse og deres ældre historie. Broagerkassen førte gennem de første 25 år en ret stillestående tilværelse, og det var først C. P. Wolf, der fik sat rigtig gang i den og fik den omdannet til et tidssvarende pengeinstitut. Det er lykkedes Korse at give et helt godt billede af „gamle dages“ forretningsgang. Hans bemærkninger om penge- og møntvæsen i almindelighed må derimod læses med alt mulig forbehold. Ligesom andre nordslesvigske sparekasser har også Broagerkassen af overskuddet ydet betydelige bidrag til filantropiske formål. Jubilæumsskriftet slutter med biografier af de mænd, der på den ene eller den anden måde har haft tilknytning til kassen.

Åbenrå handelsstandsforening har fejret 100-års jubilæum i 1947, og Morten Kamphøener er forfatter til festskriftet: Hundrede år Åbenrå handelsstand. Det er en velskrevet oversigt over foreningens historie, der tillige giver et almindeligt udblik over byens økonomiske historie ved midten af sidste århundrede. For de senere årtier har disse almindelige bemærkninger vedrørende byens historie ikke samme omfang, hvilket må tilskrives den omstændighed, at forfatteren her ikke har haft samme gode og let tilgængelige kilder at øse af som for den ældre tids vedkommende. Man skulle i og for sig ellers have troet, at det måtte have været en fristende opgave for forfatteren at give en dyberegående skildring af det åbenråske erhvervslivs stilling i årene før og efter genforeningen. Men denne undersøgelse må vi altså have til gode. For personalhistorikere er særlig de ret udførlige oplysninger vedrørende foreningens stiftere og senere ledende medlemmer af interesse.

Til Åbenrås historie er der — og navnlig for det 19. århundredes vedkommende — efterhånden leveret mange og til dels meget vægtige bidrag, og det tidspunkt skulle efterhånden snart være inde, da man også her i lighed med de andre sønderjyske købstæder gik i gang med udarbejdelsen af en byhistorie.

Nordslesvig er fattig på industrielle virksomheder i sammenligning med det øvrige land til trods for, at de rent ydre forhold så nogenlunde er de samme her. Forventningen om, at der ved hjælp af dansk kapital kunne rejses større virksomheder hernede efter genforeningen, er i det store og hele blevet skuffet. Saa meget desto mere grund er der til at komplimentere de mænd, som ved eget initiativ og egen dygtighed har

formålet at rejse virksomheder, som har kunnet hævde sig i konkurrencen med kongerigets gamle og rodfæstede firmaer. Og det er egentligt ejendommeligt, at nogle af landsdelens mest betydende virksomheder er placeret i rene landdistrikter som Havnbjerg, Vojens, Gram og Højer. Dette er vel mere end noget andet udtryk for, at det ikke er ydre årsager, men de pågældende fabrikanters egen dygtighed, som har været afgørende for bedrifternes udvikling. Et af disse firmaer Sønderjydske Tæppefabrik A. R. Kjørbye A/S — Højer har fejret sit 25-års jubilæum 1944 ved udsendelsen af et smukt lille skrift, forfattet af Claus Eskildsen (Guldhorn, 62 sider). A. R. Kjørbye overtog 1919 et lille uldspinderi i Højer, og da uldspinderiet ingen fremtid havde for sig, efter at Højers sydlige opland ved grænse- dragningen var gået tabt, omdannedes virksomheden til tæppe- fabrikation. Men det er ikke nogen færdigsyet fabrik, der har rejst sig ude i den lille idylliske marskby. Fra en virksomhed med en arbejderstab på 3—4 mand i 1919 udvidedes den grad- vis, således at den ved udbrudet af 2. verdenskrig kunne be- skæftige ikke mindre end 130 mand. Ved en række gode illu- strationer belyses den næsten eventyrlige udvikling, der har fundet sted såvel med hensyn til bygninger som med maskiner. I skriftet berettes endvidere om salgsovergangen, om fa- brikkens tekniske indretning og om forholdet mellem arbejds- giver og arbejdere. Skriftet er et smukt vidnesbyrd om, hvad enkeltmands dygtighed og flid har kunnet drive det til. Man læser med glæde den smukke levnedsskildring, Cl. Eskildsen i slutningskapitlet giver af firmaets skaber A. R. Kjørbye, danskhedens hovedstøtte i det tyske Højer gennem de to første årtier efter genforeningen.

En del af vore skolars jubilæer er også blevet fejret ved udsendelse af festskrifter. I anledning af Rødding højskoles hundredårsdag er der således udgivet en smuk lille bog: *Danmarks første højskole og dens mænd*, forfattet af en af skolens nuværende lærere, cand. theol. Arne Fog Pedersen. (Nyt nordisk forlag, Arnold Busck, 1944, 170 sider). Meget bringes vel ikke, som ikke er kendt i forvejen, men alle der har interesse for højskolens arbejde og vel især dens elever vil med udbytte kunne læse den levende skildring, der er gi- vet af skolens første forstandere og lærere, og de vanskelig- heder, de som banebrydere var udsat for, og som de stort set også overvandt, inden 1864 og den følgende tyske tvangspolitik satte en foreløbig stopper for dansk højskolevirke i Sønder- jylland. Interessantest er måske nok skildringen af Cornelius

Appels og Hans Svejstrups arbejde. Med dem vokser skole og egn først sammen til en enhed. Desværre er der kun ofret nogle ganske få sider på tiden efter 1920. Bogen er anlagt som grundbog for studiekredse og er forsynet med litteraturhenvisninger.

K a j E d v a r d L a r s e n har ikke blot skrevet sparekassetskrifter. Da Nordborg slots efterskole i 1925 kunne fejre 25 års jubilæum, udarbejdede han jubilæumsbogen: *Stiftelsen Nordborg slot, Nordborg slots efterskole gennem 25 år 1922—47*. Kort efter genforeningen udbød Nordborg flække slottet, der fra 1911 var blevet benyttet som tysk ungdomsskole, til salg. Grosserer Johan Hansen, der var barnefødt på Nordals, købte det, og sammen med likvidationsudvalget for Hejls efterskole indrettede han nu en dansk efterskole der. Det er meget betydelige summer, Johan Hansen i tidens løb har ofret på efterskolen, og hele jubilæumsskriftet er en hyldest til hans storslåede offervilje og indsats for danskheden i Sønderjylland. K. E. Larsens smukke skildring af grosserer Hansens virke, fortjener at blive kendt i vide kredse.

G r å s t e n l a n d b r u g s s k o l e har også holdt 25-års jubilæum, og Gråsten elevers årsskrift er i den anledning i år formet som et jubilæumsskrift. Selve skolens historie er skrevet af M a d s G r a m, ophavsmanden til skolen og dens utrættelige forkæmper gennem de 25 år. Mads Gram redegør indleingsvis for det sønderjyske landbrugs grand old man, nuværende kreditforeningsdirektør Hans Hansens landbrugsfaglige oplysningsarbejde før genforeningen og omtaler derefter de forskellige planer vedrørende landbrugsskoleundervisningen i Nordslesvig kort efter 1920. Forskellige interesser af lokal- og nationalpolitisk karakter gjorde sig gældende, men fra alle sider vil der dog vist nu være enighed om, at det var den bedste løsning, der sejrede ved, at vi i hvert fald til en begyndelse kun fik én landbrugsskole i Nordslesvig, og at den kom til at ligge i én for en sønderjysk landbrugsskole så velegnet egn som Gråsten. Skolen oprettedes 1924 på den tidligere domæne Fiskebæk, som kunne overtages ved rundhåndet støtte bl. a. fra de kongerigske landbrugsorganisationer. Med de to Hans Hansen'er og senere L. Lauridsen som forstandere er skolen kommet til at indtage en position i sønderjysk landbrug, som man vel næppe havde drømt om, da den oprettedes. Af skolens 2242 elever gennem 25 år har de 1459 været nordslesvigere, hvilket med andre ord vil sige, at gennemsnitlig har omtrent 14 unge fra hvert af de nordslesvigske sogne besøgt skolen, og hvad dette har betydet for udviklingen af landbruget, behøver man

ikke at spille mange ord på. Skolens ledere har gennem deres pædagogiske og praktiske dygtighed med megen ære indskrevet deres navne i genforeningstidens historie.

To af landsdelens museer har også fejret jubilæer ved udsendelse af festskrifter, ganske vist ikke særlig omfangsrige, men de vil utvivlsomt hver især bidrage til, at interessen for samlingerne øges.

Historisk samfund for Als og Sundeved og Museet på Sønderborg slot har 1948 sammen kunnet fejre 40 års jubilæum. Samfundets og museets drivende kraft gennem hele det lange spænd af år, museumsinspektør J. R a b e n, giver et kort udblik over de to institutioners ydre historie. Hovedformålet med oprettelsen af Historisk samfund for Als og Sundeved var indsamling af museumsgenstande og indretning af lokaler til deres opbevaring. Indsamlingen af museumsgenstande er gennemført med så stor succes, at samlingerne, som fra 1921 — efter at forskellige andre lokaler efterhånden var blevet for små — har til huse på Sønderborg slot, nu ifølge opgivelser i skriftet er landets største næst efter Nationalmuseet. Postmester J. O. R æ d e r giver en kort oversigt over museets mange afdelinger, der ialt fylder 37 af slottets værelser og sale. Af særlig interesse er oldtidssamlingen og samlingen fra de slesvigske krige. Skriftet bærer vidnesbyrd om, hvad der kan opnås med hensyn til bevaring af kulturhistoriske værdier, når det rigtige samarbejde indledes mellem museumsledelse og befolkning.

Festskriftet udsendt i anledning af T ø n d e r m u s e u m s 25-års jubilæum 1948 er skrevet af museumsinspektør S. S c h o u b y e. Som ved en række andre museer er det også her en enkelt mands indsats, der har bevirket, at museet, der har til huse i det gamle og forlængst nedbrudte Tønderhus' portbygning, trods sin relative ungdom rummer samlinger, som også har interesse udadtil. Det er museets formand gennem 20 år, afd. apoteker Peter T o f t, som stærkt har præget samlingerne ved sin personlighed. Hans forkærlighed for fajance og specielt de gamle hollandske fliser har bevirket, at museet har en flisesamling, som intet andet nordisk museum kan opvise magen til. For kniplingsindustriens vedkommende er det landets hovedmuseum. Af en fortegnelse over samlingerne fremgår det iøvrigt, at lokalhistorikere i museet vil kunne finde mangt og meget til belysning af Tønderregnets kulturhistorie.

Sluttelig skal omtales et lille skrift, der er udsendt i anledning af Haderslev postkontors 300-års jubilæum i år. (A. H.

Behrendt: Haderslev postkontor 1649—1949). Haderslev var i ældre tid et vigtigt krydsningspunkt for posttrafikken, og postkontoret formodes at være det ældste i landet uden for København. I ældre tid var posthuset postmesterens private ejendom, og når der skiftedes postmester, skiftedes også ofte posthus. Der redegøres for, hvor postkontoret til de skiftende tider har haft til huse, ligesom der berettes om fortidens ridende og agende post, om takster og porto etc. Skriftet, der i det væsentlige bygger på trykt kildemateriale, oplyser desværre ikke meget om overgangen fra tysk til dansk styre.

Peter Kr. Iversen.

Max Rasch:

Tonderner Mühlenchronik.

(Eget forlag 1948).

Med det foreliggende værk har endnu en nordslesvigsk mølle fået skildret sin historie. Hidtil har kun Morten Kamp-høveners bog om Hellevad vandmølle („Møllens Røst“ 1944) foreligget på tryk, mens der eksisterer to utrykte arbejder af Carsten Petersen og Anders Malling om hhv. Lindskov og Brøns mølle.

Den nye møllehistorie er fremkommet i anledning af, at det i år er 150 år, siden Bachmann-slægten overtog den tønderske mølle i forpagtning, og som følge heraf er det da ogsaa denne slægts tilknytning til møllen, som der er lagt mest vægt paa at fremstille, ligesom der i et tillæg gøres udførligt rede for Bachmann-slægtens historie. Forfatteren er ikke for intet først og fremmest personalhistoriker, og der skal derfor ikke ankes over en noget kortfattet omtale af ældre tiders mølletvang og -hoveri.

Det har naturligvis ikke kunnet undgås, at forfatteren er kommet til at stå i gæld til den navnkundige tønderske historiker dr. Ludwig Andresen, hvad der dog heller ikke lægges skjul på, idet møllens ældste historie (1436—1600) bringes ordret efter Ludwig Andresens „Geschichte der Stadt Tondern I“. Møllerrækken er ligeledes til dels givet efter Ludwig Andresens „Bürgerbuch“ (dog på et enkelt punkt korrigeret).

Efter 1706 overtoges møllen af forpagtere, som ikke selv opholdt sig på stedet. Blandt disse var Peter Klautoft fra Flensborg, der havde møllen fra 1731 til 1743. Det nævnes om ham,

at han også havde andre jern i ilden. Og det kan i sandhed tiltrædes: fra 1730 til 1742 og fra 1748 til sin død i begyndelsen af 1760'erne havde han bryggeri- og kroerrettighederne i hele Lundtoft herred i forpagtning, ligesom han fra 1737 til 1743 havde eneret paa brændevinshandelen i Rabsted, Bylderup, Karlum og Humtrup sogne, samt i Bjolderup sogn fra 1737 til 1743 og 1749 til 1761 og i Tinglev sogn fra 1749 til 1761; fra 1719 til 1755 havde han desuden eneret paa al handel med „the og andre fremmede varer“ i Læk sogn, fra 1754 til 1760 havde han høkeriet i Rinkenæs og havde dertil samtidig kroerne i Svejrup og Stubbæk i forpagtning. Peter Klautoft, hvis aner utvivlsomt skal søges i det lille Klovtoft ved Hellevad, har således forstået at udnytte datidens usmidige merkantilsystem til egen fordel. Han har sikkert haft endnu flere jern i ilden, idet det ovennævnte kun er, hvad Tønder amtsregnskaber meddeler om ham. Muligvis vil den kommende Flensborg historie bringe flere oplysninger om Peter Klautoft. —

„Tønderner Mühlenschronik“ foreligger i et ualmindelig smukt udstyr; skrevet paa dansk ville den utvivlsomt være kommet endnu videre kredse til gode.

Hans Vald. Gregersen.

Årsberetning og regnskab.

Ved Peter Kr. Iversen og Knud Fanø,

Til årsmødet, der afholdtes i Gråsten den 27. maj, havde kun ca. 50 medlemmer givet møde. Efter at formanden, fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten - Thomsen, var valgt til ordstyrer, aflagde han følgende beretning vedrørende samfundets virksomhed i året 1948—49:

I det forløbne år har Historisk samfund ved dødsfald mistet følgende medlemmer: Lensgreve O. D. Schack, gårdejer J. H. Schmidt, Vojensgård, lærer M. F. Lange, Kløjning, forpagter J. Raben, Gram, mejeribestyrer Bernsen, Gram, og forpagter Jørgensen, Søderup.

Æret være deres minde.

Foreningens virksomhed har i det svundne år været noget hæmmet af de store og stigende omkostninger, der har været forbundet med udgivelsen af vore publikationer. Fra midten af 30'erne til nu er trykkeomkostningerne mere end fordoblede, således at de nu udgør godt og vel 400 kr. pr. ark eller godt 8000 kr. for en normal årgang af Sønderjydske årbøger. Den minimale kontingentforhøjelse på 1 kr., der blev gennemført for 3 år siden, kan således ingenlunde udligne udgiftsstigningen for trykkekontoens vedkommende, og kun ved endog meget klækkelige tilskud fra forskellig side har foreningens virksomhed derfor kunnet opretholdes i nogenlunde normalt omfang. Efterårshæftet 1948 var ganske vist kun beskedent af omfang men sammen med Nordslesvigs åndelige genforening, som medlemmerne fik tilstillet gratis, bringer det dog mere læsestof end en normal årgang. Med forårshæftet, som medlemmerne nylig har modtaget, og som indeholder tre afhandlinger, er vi igen kommet ind i normal gænge. Efterårshæftet vil ligeledes faa et omfang på ca. 10 ark.

Vi skulle også økonomisk nu kunne magte udgivelsen af Olav Christensens lille oversigt over sønderjydske slægtstavelitteratur. Refslund Poulsens »Minder«, som Historisk samfund også har del i, og som af medlemmerne kan fås til favørpris, vil udkomme engang i løbet af indeværende år. Ca. 200 medlemmer har forud villet sikre sig disse interessante skildringer af bondelivet i Bovlundegnen i de sidste årtier af forrige århundrede. Arbejdet med Flensborgbogen, der redigeres af overarkivar, dr. phil. Holger Hjelholt, lektor Knud Kretzschmer og landsarkivar Hvidtfeldt, har nu taget faste former, og man regner med, at manuskriptet til bogen vil foreligge færdigt

om 1½ års tid. Og dernæst vil det vist være på tide, at der tages fat på Sønderborgbogen, som Historisk samfund også har en lille del i, og som redigeres af overarkivar, dr. Hjelholt.

Byvandring har været afholdt i Christiansfeld i forbindelse med sidste årsmøde og med museumsinspektør Neumann som vejleder, i Åbenrå med museumsinspektør Frost som leder og i Haderslev under ledelse af hr. Neumann. Tilslutningen til byvandringerne har ikke været helt så stor som tidligere år, når bortses fra Christiansfeldvandringen. Man vil nu i år omkring 1. juli — nærmere meddelelse herom vil fremkomme i dagspressen — forsøge med en egnsvandring i Vestslesvig, hvor en mængde særprægede gamle huse og gårde er bevarede. Turen vil formentlig blive ledet af inspektør ved Nationalmuseet, magister Sv. Jespersen, men det er også hensigten at få et par af Vestslesvigs kendte personligheder til at fortælle lidt om egnen og dens historie. Særlig for medlemmer på østkysten vil det sikkert blive en interessant tur.

Det plejer endvidere i årsberetningen at blive nævnt, hvilke nye sager der er blevet indlemmet i landsarkivets samlinger. Selv om Historisk samfund ikke direkte har været medvirkende ved nogle af afleveringerne, skal de vigtigste dog alligevel nævnes. Som tidligere år er der fra private afleveret en del ejendoms-papirer og udskiftningssager. Fællesorganisationen for Åbenrå og omegn har afleveret to forhandlingsprotokoller, og da tidligere den socialdemokratiske forenings protokoller er afleveret, vil eftertidens forskere her få adgang til et værdifuldt kildemateriale til belysning af arbejderbevægelsens historie i årene omkring genforeningen. Også andre politiske foreninger burde på tilsvarende måde sikre deres sager fra tilintetgørelse. En vigtig aflevering til arkivet er redaktør Ernst Christiansens efterladte papirer. Lensgrevinde Schack, Schackenborg har afleveret dele af landeværnets arkiv samt sager vedrørende monumentet i Marselisborg mindepark. Når pastor Malling har afbenyttet den gamle salmebogskommissions arkiv, vil også dette blive afleveret til landsarkivet.

Medlemstallet har en overgang været ved at stagnere, og man har kunnet mærke den mindre pengeregighed i form af noget større restancer end sædvanligt. I den allersidste tid har der dog glædeligvis igen været nogen medlemstilgang, således at vi idag står med et lidt større medlemstal (ca. 1250) end ved sidste årsmøde, men alligevel er der stadig alt for få, der står som medlemmer og derved er med til at støtte et folkeligt kulturelt arbejde i grænselandet. Vi beder derfor om, at man blandt venner og bekendte vil virke for ny medlemstilgang.

Kassereren, adjunkt F a n ø, aflagde derefter regnskabet,

hvis hovedposter findes gengivet omstående. I sin beretning for Sønderjydske månedsskrift nævnte museumsinspektør N e u m a n n, at holdertallet stadig svingede omkring 600. Som „julegave“ havde holderne fået Nordslesvigs åndelige genforening tilsendt og til julen 1949 stilledes et hæfte af amtsudgaven af Danmarks riges breve i udsigt. Driftsregnskabet 1948 viste en indtægt på 6947 kr. overfor en samlet udgiftspost på 9399 kr. Status udviste en minusformue på 980 kr. I den følgende diskussion udtalte landsbibliotekar J a k o b P e t e r s e n ønsket om, at Sønderjydske årbøger, evt. Sønderjydske månedsskrift, igen bragte oversigter over de vigtigste begivenheder i landsdelen i lighed med dem, Thade Petersen indtil 1934 havde givet. Formanden lovede, at sagen skulle blive drøftet inden for redaktionsudvalget. Redaktør K a m p h ø v e n e r spurgte, om årgangene 1891 og 1892 af Sønderjydske årbøger ikke kunne genoptrykkes. Formanden mente dog, at dette ville blive for bekosteligt. Efter at fuldmægtig O l a v C h r i s t e n s e n havde efterlyst en fortsættelse af litteraturoversigterne, godkendtes beretninger og regnskaber enstemmigt.

Til styrelsen genvalgtes formanden, sognepræst H. H e j s e l b j e r g P a u l s e n, gårdejer S v. A n k e r H a n s s e n og arkivar P e t e r K r. I v e r s e n. Fhv. direktør for Nationalmuseet, dr. phil. M. M a c k e p r a n g, der ikke var på valg, udtalte ønsket om at nedlægge sit hverv som styrelsesmedlem som han havde beklædt i 26 år. På formandens forslag vedtoges det at udnævne ham til æ r e s m e d l e m af styrelsen.

Under eventuelt foreslog Jakob Petersen en mere alsidig sammensætning af styrelsen der bestod af 9 akademikere og 1 lægmand. Han kunne navnlig ønske lærerstanden stærkere repræsenteret. Formanden lovede at forelægge sagen i styrelsen. Til næste års mødested valgtes Tønder på forslag af adjunkt Fanø.

Efter et fælles kaffebord holdt landsarkivar J o h a n

Hvidtfeldt et meget interessant foredrag om de livegne gråstenske bønders forhold til augustenborgerne. En byvandring under ledelse af skoleinspektør H. C. Hansen måtte desværre afbrydes på grund af et voldsomt regnvejr.

Peter Kr. Iversen.

Årsregnskabet 1948

INDTÆGTER:		UDDGIFTER:			
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	
Medlemsbidrag	7.605	60	Trykning af skrifter	5.364	76
Salg af skrifter	571	40	Honorarer	2.269	—
Annoncer	190	—	Ekspedition, kasserer, sekretær	700	—
Tilskud	1.750	—	Fragt og omdeling	1.009	88
Renter	13	74	Repræsentation, annoncer	402	44
Forskelligt	63	—	Kontingent m. m.	378	09
			Balance	3.069	58
	18.193	74		18.193	74

Status pr. 31. december 1948

AKTIVER:		PASSIVER:		
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Post- og bankkonti	8.742	90	Forudbetalt kontingent	60
Kontant	198	80	Regninger	5.935
Udestående fordringer:				
Kontingent	1.206	—		
Salg	28	—		
Gæld	5.176	70		
	839	85		
	6.015	55		6.015

Knud Fane

Regnskabet revideret, fundet rigtigt og stemmende med bilagene.
Kassebeholdningen var til stede.
Tønder, den 20. maj 1949.

Sig. Schoubye

Jørgen Frank

I serien:

Skrifter, udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland

er udkommet:

- Nr. 1 Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. Kr. 3,—
(medlemmer kr. 2,25).
- Nr. 2 *Bonden, der blev landråd*. Minder fortalt af domæneforvalter P. J. Refshauge: (udsolgt).
- Nr. 3 *Tønder gennem tiderne. I—II*. 30,— (20,—).
(1. del kr. 12,— (9,—).
- Nr. 4 M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. Kr. 6,—
(4,50).
- Nr. 5 Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Kr. 8,— (4,—).
- Nr. 6 *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt: Kr. 4,— (2,—).
- Nr. 7 *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*. Kr. 4,50 (3,—).
- Nr. 8 Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjydske lokalhistorikere*. Kr. 3,— (2,—).
- Nr. 9 Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. Kr. 2,75 (2,—).
- Nr. 10 *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*.
Kr. 10,— (6,—).
- Nr. 11 Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjydsk slægts-
tavlelitteratur*. Kr. 2,75 (2,—).

Festskrift til H. P. Hanssen. Kr. 5,—.

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne hos samfundets kasserer, adj. Knud Fanø, Fri-landsvej 21, Tønder.

Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.

For så vidt oplag af alle ældre årgange af *Sønderjydske årbøger* haves, kan disse ligeledes fås ved henvendelse til kassereren. Prisen er pr. årgang indtil 1933 I 4 kr., for de efterfølgende årgange 6 kr.

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan til nedsat pris (6 kr. årl.) få tilsendt tidsskriftet „Fortid og nutid“, der udgives af Dansk historisk fællesforening, og som indeholder en mængde instruktive artikler vedrørende lokalhistoriske studier, skrevet af fagfolk. Tidsskriftet bestilles hos Dansk historisk fællesforenings sekretær, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg. Sammesteds kan endvidere følgende publikationer af medlemmer erhverves til nedsat pris:

Holger Hjelholt: *Skriftprøver fra tiden efter reformationen*
(kr. 6,80).

E. Kroman: *Skriftens historie fra reformationen til nutiden*
(kr. 4,50).

Chr. Axel Jensen: *Bibliografisk vejledning for historiske lokal-samlinger* (0, 75 kr.)

Holger Hansen: *Om opbevaring og ordning af købstadsarkiver*
(0,75 kr.).

Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning (0,75 kr.).

Historisk samfund for Sønderjylland

udgiver *Sønderjydske årbøger* og *Sønderjydske månedsskrift*.

Styrelsen er for tiden fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen, Åbenrå (formand), arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå (sekretær), adjunkt Knud Fanø, Tønder (kasserer), højskoleforstander Hans Lund, Rødding, museumsinspektør H. Neumann, Haderslev, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, sognepræst H. Hejselbjerg-Paulsen, Fjellstrup, førstepræst H. F. Petersen, Flensborg, gårdejer Sv. A. Hanssen, Nørremølle og som æresmedlem fhv. museumsdirektør, dr. phil. M. Mackeprang, København.

Formand, sekretær og kasserer danner forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for *Sønderjydske årbøger* består af H. Lausten-Thomsen, Hans Lund, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen.

Sønderjydske månedsskrift redigeres af H. Neumann og Peter Kr. Iversen.

Medlemsbidraget er 6 kr. årligt eller mindst 100 kr. een gang for alle. Medlemmerne modtager *Sønderjydske årbøger* gratis. *Sønderjydske månedsskrift* bestilles hos postvæsnet og koster 2 kr. 15 øre fjerdingårligt. I boghandelen eller bestilt hos museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev, koster det 2 kr. Indmeldelser modtages af alle styrelsesmedlemmer.

INDHOLD:

H. Lausten - Thomsen: M. Mackeprang — 80 år	side 143—150
Johannes Andersen: Højforræderisigtelsen mod H. P. Hanssen 1895	» 151—168
Niels Black Hansen: Fra Åbenrå byråd 1853. Åbenrå—Apenrade	» 169—187
Charles Christensen: Undersøgelserne af Søn- derborg slot 1936—42	» 188—224
Holger Hjelholt: Degnen B. C. Knutz i Stenbjerg og hans oplevelser under treårskrigen	» 225—238
P. A. Callø: Nogle kendsgerninger vedrørende real- kredit i Sønderjylland	» 239—253
Axel Hulegaard: Sønderjydske kroneudvalg og Lånecassen for Sønderjylland	» 254—264
Fr. Schrøder: Thade Petersen. 22. nov. 1866—20. sept. 1949	» 265—271
Anmeldelser:	» 272—299
Se specifikationen på den almindelige indholdsfortegnelse.	
Peter Kr. Iversen og Knud Fanø: Årsberetning og regnskab	side 300—304

I hovedkommission hos Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag,
København,
for Danmark, Norge og Sverige.